

Zánik populací některých nápadných brouků jižní Moravy

Jednou ze skupin hmyzu stále pronikavěji postihovanou výraznými změnami v krajině jsou také brouci, zejména velké druhy. Kritická mez reprodukční schopnosti však není u všech stejná. Zatímco některé druhy přežívají i v malých populacích na posledních plošně nepatrných zbytcích pro ně vhodných biotopů (u nás nyní často v chráněných územích), jiné, citlivější, rychle mizejí. Klíčovou podmínkou výskytu druhů na jimi obývaných místech je udržet si dostatečnou početnost populací a dostatek přirozené potravy pro larvy i dospělce. V některých případech úbytku jednotlivých druhů z České republiky však může jít také o zmenšení (restrikci), často nepravidelně střídanou expanzí (zvětšením), jejich zoogeografického areálu, např. z důvodů klimatických nebo jiných (často málo známých nebo neznámých) příčin pulzování početnosti a areálů.

Jižní Morava, jejíž značná část náleží do panonského úseku provincie stepí, hostí nebo hostila řadu druhů hmyzu, jenž jinde v České republice nežije. Pronikli sem zástupci reliktní až třetihorní fauny v době poledové v teplém období stepního klimatu. Některé teplomilné druhy u nás osídlily dokonce z dnešního pohledu tzv. reliktní subareály teplomilných mediteránních, submediteránních a pontických živočichů až v Čechách (České středohoří, dolní Povltaví, Český kras, Křivoklátsko). Téměř u všech (v Čechách i na Moravě) ale jde v současnosti o nejvzdálenější výspy jejich severního rozšíření, které ještě v hraničních hodnotách splňují nároky na charakter a úživnost stanovišť, na roční průměrnou teplotu a délku slunečního svitu. Jihomoravská fauna takových teplomilných a světlo milných zástupců z různých sku-

pin hmyzu je poměrně bohatá. Aby se tu však udržela, nesmějí se výrazně narušit žádné ze tří zmíněných základních nezastupitelných ekologických podmínek. V opačném případě bez ohledu na dosavadní jakkoli dlouhé přežívání těchto druhů na našem území velmi rychle, mnohdy během několika málo let zcela vyhynou. Jde-li o drobný hmyz, zjistí se jeho vymizení většinou až při podrobných entomologických průzkumech. Jinak je tomu však u druhů nápadných svou velikostí nebo barevností.

Případ krasce hnědé a temného

Velmi výrazným příkladem úplného ústupu velkého druhu brouka z nejteplejších poloh jižní Moravy, kde byla v ČR jediná oblast jeho výskytu, je krasce hnědý (*Perotis lugubris*) z čeledi krascovití (*Buprestidae*).

dae). Bývá 13–27 mm dlouhý, robustní a mědově hnědý. Svým rozšířením zahrnuje především jižní Evropu (od Itálie na východ) až po Kavkaz, kde je místy považován za škůdce v ovocných sadech, ale zasahuje také na jih střední Evropy (teplé polohy Rakouska, Maďarska a Slovenska). Jeho larvy se vyvíjejí v podzemních částech kmenů hlavně trnky obecné (*Prunus spinosa*), švestky domácí (*P. domestica*) a slivoně ovocné (*P. insititia*), ale i meruňky obecné (*P. armeniaca*, syn. *Armeniaca vulgaris*), vzácněji třešně obecné neboli ptačí (*P. avium*, syn. *Cerasus avium*) a hlohů (*Crataegus* spp.). U nás byl od 19. stol. pravidelně, avšak nepříliš hojně zjišťován na jižní Moravě od hranic s Rakouskem až do okolí Brna, a to většinou na starých švestkách v tradičně obhospodařovaných malých vinicích, zahradách a sadech. V r. 1935 byl krasce hnědý v jižně exponovaných sadech meruňek na Židlochovicku výjimečně zastížen dokonce v tak velkém množství, že se tam jeho výskyt nelišil od občasného přemnožení chrousta obecného (*Melolontha melolontha*). Krátkou zprávu o tom zveřejnil A. Hoffer v Časopise Čs. společnosti entomologické, kde napsal: „Brouci sbíráni byli majitelem sadu a jeho personálem do připravených džberů a hromadně ničení.“ O celé této pozoruhodné anomálii ve výskytu krasce hnědé na Židlochovicku mi později vyprávěl podrobnosti. Jak zdůraznil (a uvádí to rovněž odborná literatura), už počátkem 20. stol. si entomologové povšimli, že se počty tohoto brouka z jihomoravských sadů a zahrad rychle snižují poté, co pěstitelé začali kmeny natírat vápenným mlékem. Po stejném zásahu v extrémně napadeném sadu meruňek se sice brouci v mnohem menší míře objevili i během následujícího roku, v dalších sezonách však už vůbec ne. Brzy po 2. světové válce nebyl krasce hnědý nalezen na žádné z jeho bývalých jihomoravských lokalit, ačkoli místa výskytu v přírodě zůstala člověkem vizuálně nenarušena a jinde pouze o něco ubylo švestkových stromů. Meruňek zde naopak přibývalo, jenže v jejich intenzivně ošetřovaných velkovýsadách neměl žádnou možnost se udržet.

Podobný osud stihl rovněž krasce temného (*Capnodis tenebrionis*), blízce příbuzného předešlému druhu. Je prakticky stejně mohutnosti těla i délky (12–28 mm), černý a s nevýrazně bílým štítem s černými ploškami. Jde o poměrně široce rozšířeného brouka od severní Afriky a Portugalska na východ ve všech jihoevropských zemích až do středoasijského Kazachstánu. Ve střední Evropě pronikl zřejmě nejseverněji až do některých částí Prahy, kde se v 19. stol. v menším počtu vyskytoval na trnkových keřích v místech podobným skalním stepím. Poslední jedinec zde byl údajně nalezen ještě těsně po 2. světové válce. Vyvíjí se v tlustších kořenech zejména rodu *Prunus*, a tak v centru svého rozšíření (na Středním východě) je dosud obávaným škůdcem ovocných sadů. Všude v místech severních okrajů rozšíření však jde o památnou faunistickou zvláštnost, kde o jeho škodlivosti nelze hovořit ani v nejmenším. Také krasce temného začal už počátkem 20. stol. vytlačovat z jihomoravských sadů nátěr kmenů vápennou

2

3

1 Část výslunné lesostepní stráně národní přírodní rezervace Kováčovské kopce – juh na jižním Slovensku, kde se na větších keřnatých světlínách s převahou trnky obecné (*Prunus spinosa*) a hlohů (*Crataegus* spp.) dodnes vyskytují krasec temný (*Capnodis tenebrionis*) i krasec hnědý (*Perotis lugubris*). Stanoviště lesostepního nebo stepního charakteru byla jejich domovem rovněž na jihu Moravy. V posledních desetiletích tam však většinu pro ně vhodných biotopů zničily hlavně nové výsadby vinic, např. výrazně v jihovýchodní části Boleradické vrchoviny. Foto F. Trnka

2 Na obhospodařované půdě napadá krasec hnědý (*P. lugubris*) zejména staré prosychající švestky v zanedbaných kulturách, se zvláštní oblibou také zplněle rostoucí v prořídlejších prosluněných skupinách. Foto P. Mückstein

3 Místa s listy narušenými žírem v porostech bylin, jež „hnízdotivě“ obsadí puchýřník rakouský (*Alosimus syriacus austriacus*), bývají dobře patrná na vzdálenost několika metrů. Tam se brouci nejen živí, ale i páří. Foto J. Hlásek

4 Krasec temný (*C. tenebrionis*) se na živných dřevinách obvykle dlouho nehnutě vyhřívá, někdy v působivých

řadách několika brouků za sebou na krátké větvi. Za tepla a slunečna však také prudce přelétává. Foto P. Mückstein

suspenzí. A poněvadž ve volné přírodě se orientuje na nízké prosychající trnkové keře výslunných stránek, člověku dobře přístupné, k likvidaci posledních zbytků populace na Pavlovských vrších zřejmě mohli významně přispět také sběratelé. K tomu jim velmi pomohla takřka nulová plachost tohoto krasec. Někteří entomologové se přesto domnívají, že se tu dodnes alespoň někde mohl zachovat.

Zdá se, že vymizení obou druhů krasců souvisí také se zánikem pastvy v sadech. Drobní sadaři v minulosti totiž často chovali v malém počtu ovce, aby se vyhnuli sečení trávy. To těmto broukům prospívalo, protože se vyvíjejí v dostatečně osluněných spodních částech kmenů a v kořenech přecházejících do kmenů ve sluncem prohříváné půdě. V dnešních sadech s patami stromů nezdídko zastíněnými vysokými porosty širokolistých plevelů je tomu jinak.

Případ puchýřníka rakouského

Víc barevnost než velikostí je velmi nápadný dnes na jižní Moravě rovněž nezvěstný puchýřník rakouský (*Alosimus syriacus austriacus*) z čeledi majkovití (*Meloidae*). Dorůstá délky 8–17 mm, krovky má leskle temně zelené až modré a štít svitě oranžový až červený. Jde o východomediteránní druh, který v jihovýchodní části střední Evropy žije pouze v poddruhu *austriacus*, na severozápad snad dodnes zasahující v Rakousku až do širšího okolí Nezdiderského jezera a Vídně. Vyhledává a často v malých shlucích ožírá listy a lodyhy různých brukvovitých (*Brassicaceae*); na jihu Moravy jim za potravu sloužil většinou řepovník vytrvalý (*Rapistrum perenne*), a to na více místech od Břeclavi na sever až po Bílovice nad Svitavou. V Čechách dosud nikdy zjištěn nebyl. (Na Slovensku jsem ho kdysi několikrát našel na Štúrovsku na vesnovce obecné – *Cardaria draba*.) Ještě v r. 1957 V. Balthasar v Klíči zvířeny ČSR uvádí puchýřníka rakouského jako na jihu Moravy místy nevzácného. Ústup tohoto velmi ozdobného brouka z moravského území tak lze přičíst buď pokračující likvidaci přirozených,

nikdy nekultivovaných úhorů a poškozování celých hmyzích společenstev agrochemikáliemi (hlavně pesticidy), což v součtu způsobilo výrazný pokles populační hustoty hostitelů (pravděpodobně blanokřídlých) jeho vývojových stadií, anebo omezení areálu výskytu puchýřníka.

Z vlastních dlouholetých zkušeností vím, jak je někdy nesnadné jednoznačně stanovit příčiny nejen úplného vymizení určitých druhů, jejichž severní hranice rozšíření prochází naším územím, ale třeba pouze řídnutí jejich populací dokonce ve velkoplošných územích chráněné přírody, kde člověk zasahuje pouze v omezené míře a kde i vlivy z okolí jsou malé. U takových druhů nemusí platit přímá souvislost s pronikavým úbytkem biotopů, jak se často obecně předpokládá. Někdy totiž došlo k vymizení většího počtu lokalit v geomorfologicky, klimaticky i zeměpisnou šířkou téměř rovnocenných přírodních podmínkách, kde v celém prostoru nedávna tyto druhy žily v přibližně stejně rozptýlených populacích, a přesto se v omezeném zbytku téže oblasti ještě udržely. Přitom stupeň negativních zásahů člověka je v obou částech srovnatelný. Může jít i o sousední terény patřící různým zemím, např. jihovýchodní Morava a nejzápadnější část jižního Slovenska. Proto v okrajových výbězcích rozšíření těchto druhů zřejmě mohou mít významnou úlohu i rychlé změny v celkovém přirozeném pohybu populací, kdy lidský činitel není prvořadý. Někdy až nová invaze do míst považovaných za některými druhy vinou člověka opuštěná prokáže, že vlastně šlo o populační restrikci areálu. Zvláště tehdy, jestliže v následujících letech zde začnou opět tyto druhy prosperovat (např. současné šíření mohutného pavouka slíďáka tatarského – *Lycosa singoriensis* – na jihu Moravy, odkud v 60. letech 20. stol. vymizel), aniž by uvedené biotopy nějak změnilly svůj charakter na „biologicky přijatelnější“. Nejde-li tedy o ekosystémy silně zpuštěné člověkem, je vhodné vše posuzovat až s náležitým časovým odstupem, nevyjímaje ani už delší dobu trvající absenci byť i těch nejnápadnějších druhů.

4